

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

ISSN: 2687-5675

Sayı/Issue 25 (Haziran/June 2026), s. 38-52

Geliş Tarihi-Received: 04.04.2026

Kabul Tarihi-Accepted: 28.06.2026

Araştırma Makalesi-Research Article

DOI: 10.5281/zenodo.20815047

Bellek ve Travma Bağlamında 2000 Sonrası Türk Romanında 6-7 Eylül Olayları*

The Events of September 6-7 in Post-2000 Turkish Fiction: A Study in the Context of Memory and Trauma

Meliha TATLI**

Öz

Türkiye'nin yakın tarihinde kolektif bellek açısından önemli kırılma yaratan meselelerden biri de 1955'te Selanik'te Mustafa Kemal Atatürk'ün evinin bombalandığına dair haberlerin çıkmasıyla, Rumların yanı sıra Ermenilerin ve Yahudilerin de hedef alındığı 6-7 Eylül olaylarıdır. 1950'li yıllarda yaşanan Kıbrıs meselesi de göz önünde tutulursa, yaşananlarla ilgili haberlerin sunuluş biçimi, kamuoyunda büyük tepkilere yol açarak milliyetçi gerilimleri artırır. Bunun sonucunda da İstanbul başta olmak üzere, Türkiye'nin bazı yerlerinde gayrimüslim kesimin evleri ve işyerleri yağmalanır. Resmî tarih bu olayı farklı açılardan ele alırken son dönemlerde bellek çalışmalarının da artmasıyla kamuoyunda travma, şiddet, yas ve sessizlik gibi kavramlar görünürleşir. Türk romanı aracılığıyla olaylara mağdurun belleğinden bakılarak anlatıdaki kırılmalar ve sessizlikler üzerine düşünülme başlanır. Çalışmanın amacı meseleye politik bağlamda bakmak değil, edebiyatta bu meselenin nasıl tartışıldığını ve hatırlandığını ortaya koymaktır. 6-7 Eylül olayları 2000 öncesi Türk romanında çeşitli yönleriyle ele alınmış, ancak 2000 sonrasında yeterince incelenmemiştir. Bu doğrultuda bellek ve yas psikolojisi üzerinden *İstanbullular, Bir Deliler Evinin Yalan Yanlış Anlatılan Kısa Tarihi, Beyoğlu'nun En Güzel Abisi, Beyoğlu Rapsodisi, Pazarın Yalnızları-Beyoğlu ve Serenad* isimli altı Türk romanında içerik analizi yapılmaktadır. Romanlar, 6-7 Eylül olaylarını yaşamış azınlık kesimin sürgün, yas ve travma süreçlerini mekân ve zaman üzerinden tartışmaya açar. Tarihsel olayların nasıl yaşandığı anlatılmak yerine, kurgusal karakterler aracılığıyla edebiyatın geçmişle kurduğu bağa dikkat çekilir.

Anahtar Kelimeler: Türk romanı, 6-7 Eylül olayları, kolektif bellek, travma, yas.

Abstract

One of the issues that created a significant turning point in terms of collective memory in Turkey's recent history is the events of September 6-7, 1955, when, following news that Mustafa Kemal Atatürk's house in Thessaloniki had been bombed, Greeks, Armenians, and Jews were targeted. Considering the Cyprus issue of the 1950s, the way news about these events is presented provokes strong public reactions and fuels nationalist tensions. As a result, the homes and businesses of non-Muslims were looted in Istanbul and other parts of Turkey. While official history addresses this event from different perspectives, the recent rise of memory studies has brought concepts such as trauma, violence, grief, and silence into public discourse. Through Turkish novels, the focus shifts to reflecting on narrative ruptures and silences by viewing events from the perspective of the victim's memory. The aim of this study is not to examine the issue within a political context, but to reveal how this issue is discussed and remembered in literature. The events of September 6-7 have been addressed from various perspectives in Turkish novels prior to 2000; however, they have not been

* Bu çalışma, yazarın "Türk Romanında Bellek (2000-2023)" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr., Bağımsız Araştırmacı, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: edibemeliha@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2991-4266.

sufficiently examined in post-2000 fiction. In this context, a content analysis is conducted on six Turkish novels—*İstanbullular*, *Bir Deliler Evinin Yalan Yanlış Anlatılan Kısa Tarihi*, *Beyoğlu'nun En Güzel Abisi*, *Beyoğlu Rapsodisi*, *Pazarın Yalnızları: Beyoğlu*, and *Serenad*—through the lenses of memory and the psychology of mourning. The novels open up a discussion, through the lens of space and time, on the exile, mourning, and trauma processes experienced by the minority group who lived through the events of September 6-7. Instead of simply recounting how historical events unfolded, the focus is on the connection literature establishes with the past through fictional characters.

Keywords: Turkish novel, 6-7 September events, collective memory, trauma, mourning.

Giriş

Kıbrıs Adası, 1571-1878 yılları arasında Osmanlı egemenliğinde olup 1878'den sonra ise İngiltere'ye devredilir. Ada, Türkler ve başta Rumlar olmak üzere iki topluluk arasındaki dengelerin bozulmasının başlangıcı olarak tarihte bir sorun olarak bilinir. 1914'ten sonra resmen bir İngiliz sömürgesi olan Kıbrıs Adası, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gücünü kaybeden İngiltere'nin stratejik konumundan dolayı elinde tutmak için çaba sarf ettiği, Doğu Akdeniz'in en avantajlı noktalarından biridir. "İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere'nin dış politikasında meydana gelen değişiklik, Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs politikalarını da değiştirmiştir. Yunanistan Kıbrıs konusunda İngiltere'ye karşı etkin bir politika izlemeye başlamış, Türkiye ise İngiltere'nin politikasını destekler bir politika yürütmüştür." (Gökçal, 2006, s. 5). Kıbrıslı Rumlar, adanın Yunanistan'a bağlanması için Enosis¹ talebini ortaya atarlar ve adadaki Türklerle aralarındaki güvensiz ilişki artmaya başlar.

"Kıbrıslı Rumların Enosis konusundaki beklentileri süreç içerisinde sadece İngiliz yönetimine değil, aynı zamanda adada yaşayan diğer Türklere karşı da bir nefretin doğmasına yol aç(ar)" (Yellice, 2012, s. 18). 1955'te Kıbrıslı Rumlar tarafından kurulan EOKA adlı Rum örgütü, İngilizleri adadan çıkararak Enosis talebini gerçekleştirmek ister. "1955 yılında ilk saldırısını gerçekleştiren EOKA terör örgütü saldırılarını, İngilizlere karşı başlatmış ama bu saldırılarının yönü kısa bir süre sonra Türklere çevrilmiştir" (Yücel, 2021, s. 53-54).

EOKA terör eylemlerinin Kıbrıs Türklerinin güvenliğini ciddi biçimde tehdit etmesi üzerine başlangıçta Kıbrıs'ın İngiltere yönetiminde kalması düşüncesine mesafeli yaklaşan Kıbrıs Türkleri, zamanla adada taraf olduklarını açıkça ortaya koyarak 'Taksim' fikrini savunmaya başlarlar. Adanın Türkiye ve Yunanistan arasında coğrafi olarak bölünmesi önerisi de bu fikri destekler niteliktedir. Böylece Rumlar Enosis'i, Türkler ise Taksim'i savunur hâle gelir. Fahir Armaoğlu'na göre; Kıbrıs'ta Türklerin çoğunlukta olduğu yerlerin Türkiye'ye, Rumların çoğunlukta olduğu kısımların da Yunanistan'a verilmesi gerekmektedir. Her iki tarafta da dağılık bulunan azınlık kesimler ise uluslararası hukuk tarafından kabul edilmiş mübadele esaslarına göre mübadele edilebileceklerdi. Böylece taksimin Kıbrıs'ta gerçekleşmesi durumunda, Türkiye hem Doğu Akdeniz'de kendi güvenliğini hem de Kıbrıs'taki Türk toplumunun güvenliğini sağlamış olacaktı (1963, s. 122-123). Kıbrıs'taki Enosis-Taksim arasındaki gerilimleri gidermek, diğer bir ifadeyle Kıbrıs sorununa çözüm bulmak amacıyla İngiltere, Türkiye ve Yunanistan 1955'te Londra Konferansı'nda bir araya gelirler. Bu konferansla birlikte Türkiye resmî olarak ilk kez Kıbrıs meselesinde taraf gözüktür. "Bu anlamda, dünya kamuoyu ilk kez Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki tutumunu öğrenmiştir" (Babaoğlu, 2018, s. 343). Bu konferansta Yunanistan; Enosis talebinde bulunur, Türkiye; Enosis'i reddederek Taksim'i savunur ve İngiltere adadaki kontrolünden vazgeçmek istemez. Görüş ayrılıkları sebebiyle Londra Konferansı'nda ortak bir çözüm bulunamaz. Türkiye'nin Kıbrıs sorunundaki taraflardan biri olması, Kıbrıs'ın Enosis gibi tek taraflı bir

¹ Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasını savunan siyasi idealdir.

şekilde çözüme kavuşturulmayacağını ortaya koyar. Tüm bu gelişmeler, konferansın son gününde Türkiye'nin yakın tarihinde önemli bir kırılma noktası olarak kabul edilen '6-7 Eylül Olayları'nın ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Türkiye'de, kamuoyunun Kıbrıs meselesine yönelik hassasiyeti, Türk-Rum ilişkilerini ciddi bir şekilde zedeler.

1. 6-7 Eylül Olayları Nedir?

Demokrat Parti dönemindeki barışçıl ve özgür ortamdan yararlanan azınlıklar, sonrasında Kıbrıs'ın bir sorun şeklinde ortaya atılmasıyla Türklerle olan ilişkilerinde bazı gerilimler yaşarlar. Rumların EOKA isimli terör örgütünün faaliyetleri ve Enosis talebi Türkiye'de milliyetçi bir dalganın yükselişini hazırlar ve 6 Eylül 1955'te *İstanbul Ekspres* gazetesinde "Atamızın Evi Bomba ile Hasara Uğradı" manşetiyle Atatürk'ün Selanik'teki evinin bombalanmasına dair çıkan haberler basında yayılır. Halkın gazetelerden okuduğu bomba haberi şu şekildedir:

"Selanik'te Aziz Atatürk'ün doğduğu ev ile Türk Konsoloslugu binası arasındaki bahçede saat gece yarısını dört gece bir bomba patlamış ve bu infilak neticesinde Aziz Atatürk'ün doğduğu evin pencereleriyle Konsoloshanenin camları hasara uğramıştır. İnilak esnasında insanca zayıt olmamıştır. Yunan polisi tahkikata başlamış ve daha sıkı emniyet tedbirleri alınmıştır. 5 şüpheli şahsın tevkif edildiği bildirilmektedir. Yunan hükümeti meydana gelen hasarı ödeyeceğini söylemiştir. Yunan İçişleri Bakanı basına verdiği beyanatta "Bu işi hakiki bir Yunan'ın yaptığını zannetmiyorum" (Çoker, 2005, s. 256) der.

Dönemin bazı yayın organları tarafından da geniş kitlelere yayılan bu haberin sunum biçimi, tahrik ve olayların başlamasını tetikler. Taksim Meydanı'nda başlayan sokak gösterileri ve protestoların ardından, İstanbul başta olmak üzere birçok şehirde azınlıklara ait evler ve dükkânlar yağmalanmaya başlanır. Dilek Güven, kamuoyunda bu saldırıların sadece İstanbul'daki Rumlara yönelik olmadığını, Rumların yanı sıra 1955'teki şiddet eylemlerinden önemli sayıda Ermeni ve Yahudi'nin de zarara uğradığını söyler (2005, s. 141). Ermeni ve Yahudiler, saldırıların Türk toplumunda sadece Rum karşıtı bir ayaklanma olarak bilinmesinden rahatsızlık duyduğunu dile getirmektedir. İstanbul'un birçok semtinde artış gösteren bu şiddet olaylarında, gayrimüslimlerle olan komşuluk ve dostluk ilişkileri büyük zarar görse de bazılarının dostane yardımları da dikkat çeker. Bu yardımların şiddet olaylarını engellediğine dair söylemler mevcuttur: "Rum, Yahudi ve Ermenilere yönelik saldırılar sırasında çoğu durumda Müslüman komşuları, gayrimüslimleri korumaya çalışmışlardır. Saldırganlar bedensel zarar vermemeleri için talimat aldıklarından, küçük çaplı direnmeler bile şiddet olaylarını engelleyebilmişti" (Güven, 2005, s. 23). Saldırı yapılacağına dair söylentileri duyan Türk komşular, gayrimüslimleri kendi evlerinde sakladıkları gibi onların çocuklarına da sahip çıkarlar.

Fahri Çoker Arşivi'nde Türklere ait resmî bir kaynaktan maddi zararlar ilgili şu bilgiler mevcuttur: 4.214 işyeri, 1.004 ev, 73 kilise, 1 sinagog, 2 manastır, 26 okul ile aralarında fabrika, otel vb. yerlerin olduğu toplam 5.622 tesis saldırıya uğrar (2005, s. 260). Dilek Güven, yaralılarla ilgili verilen rakamların, 300 ile 600 arasında değiştiğini ve bu rakamların yalnızca mağdurları değil, yaralanan suçluları da kapsadığını belirtir (2005, s. 39). Bütün bu maddi ve manevi hasar sonrasında Demokrat Parti hükümetinin birtakım kararlar doğrultusunda yaşanan olayların içyüzünü araştıracağına dair tutuklamalar ve mahkemeler gerçekleştirdiği söz konusudur.

"İstanbul'da oluşturulan üç askeri mahkemede 19 Eylül ile 17 Ekim 1955 arasında Selimiye Kışlası'nda 1956, Davutpaşa Kışlası'nda 1200 ve Harbiye'de 1100 kişinin sorgulaması yapılmıştır. Tutuklanan şahıslar üç grupta sınıflandırılmıştır. Birinci grup, olaylara doğrudan katılmış olan birkaç bin kişilik kitlelerdir. İkinci grup, olay gecesi

halkın arasında görülen 19 komünisttir. Üçüncü grup ise tedbir olarak tutuklanan komünistlerdir.” (Karayuluk, 2018, s. 45).

Muhalefet, yaşananların sorumlusu olarak DP hükümetini tutsa da dinî mekânlara yapılan saldırılarda komünistlerin de parmağı olduğu söylenir. “Hükümet olaylar nedeniyle duyduğu derin üzüntüyü ifade eden keskin bir açıklamada, ayaklanmaların sorumluları olarak önce “komünistleri” ve “hain provokatörleri” gösterdi” (Güven, 2005, s. 55). Bu durum, yabancı basında hükümetin söz konusu şiddet olaylarının sorumluluğunu komünistlere atfettiği yönünde bir algının oluşmasına yol açar.

6-7 Eylül olayları her ne kadar Türkiye’de, özellikle de İstanbul’daki azınlık nüfusa zarar verse de doğal olarak Yunanistan da tüm bu yaşananlardan etkilenir. Yunanistan, Trakya’da düzenlenen NATO tatbikatına katılmayarak olaylara karşı tepkisini ortaya koyar. Bunun dışında, Rumların maddi ve manevi gördüğü zararın telafisi olarak Türkiye’den tazminat istemesi de söz konusudur. Başbakan Adnan Menderes ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar, olayların bir daha yaşanmayacağı hakkında yapıcı sözler söyleyerek yaşananları unutmaya istekli olduklarını dile getirirse de “6/7 Eylül olayları davası, 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından Yassıada’da kurulan darbe mahkemesinde görülen davalardan biri” (Karayuluk, 2018, s. 47) olmasıyla Türkiye’nin kolektif hafızasında açılmış derin yaralardandır. Gayrimüslim yurttaşlara yönelik yapıldığı söylenen bu saldırılar, geçmişle hesaplaşma iradesinin ortaya çıktığı 2000’li yıllarda tartışılmaya başlanır.

2. Kolektif Bellek, Travma ve Sessizlik

Kolektif bellek, birtakım grup ve topluluklara ait politik ve sosyal deneyimlerin, bireysel hatırlamanın ötesinde arşivler, müzeler, ritüeller, semboller ve anlatılarla saklanması ve yeniden kurulması anlamına gelir. Kolektif bellek, “grubun ortak anılarını kapsar, geçmiş deneyimler ve üzerinde uzlaşılan yaşantılar bu belleği oluşturur. Geçmişin nasıl bilineceği, hatırlanıp yorumlanacağı, o geçmişi birlikte oluşturmuş ve geçirmiş insanların birlikte inşa ettiği bir gerçekliktir” (Sönmez, 2015, s. 20). Toplumsal ölçütler içerisinde şekillenen ve dönemin hatırlama ve unutma ihtiyaçları doğrultusunda yeni anlamlar bulan bu bellek türü, değişmez ve sabit olmamakla birlikte dinamik ve seçicidir. Belleğin, biyolojik ve nörolojik olmaktan çok sosyal koşullara bağlı şekillendiğini savunan ve kolektif belleği literatüre kazandıran isim Maurice Halbwachs’tır. Yazarın 1925’te yayımlanan *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi*’nde belleğin tamamen kişisel bir süreç olmadığı, toplumsal özellikler gösterdiği söylenir. “Her bireysel belleğin kolektif bellek üzerinde bir bakış açısı olduğunu, bu bakış açısının grup içinde sahip olduğu yere göre değiştiğini ve bu yerin kendisinin de başka ortamlarla kurduğu ilişkilere bağlı olarak değiştiğini rahatlıkla söyleyebiliriz” (Halbwachs, 2023, s. 60). Kişinin geçmişi tek başına hatırlaması mümkün değildir; aile, sınıf ve ulus gibi yapılar neyin ne şekilde hatırlanacağını belirleyici unsurlardır. Dolayısıyla bellek, toplum tarafından muhafaza edilen ve sonraki kuşaklara aktarılan anlatıların bütünüdür. “Bir olayda diğer insanların varlığı ve ne zaman neyin hatırlandığından daha önemli olan, başkalarıyla iletişim kurarak tarihler, gerçekler, uzam ve zamana ilişkin pek çok şeyi paylaştığımız gerçeğidir” (Kartal Güngör, 2023, s. 81). Kişi, kolektif bir düzenin parçası olduğu için göç, sürgün ve savaş gibi olayları bireysel bellekten çok toplumsal bellekle anlamaya çalışır.

Kolektif bellek perspektifinden 6-7 Eylül olaylarına bakıldığında, sadece olay anını yaşayan ve orada bulunan insanların nasıl hatırladığı değil, bu olayların kimler tarafından konuşulduğu ve nasıl aktarıldığı da önemlidir. Farklı yorumlamalar sunan bu olaylar, hangi toplumun belleğinin görünür kılındığı ya da hangisinin bastırıldığı hakkında çeşitli kolektif düzenler sunar. Gayrimüslim topluluklar bu olayı suskunluk, travma ve korku çerçevesinde hatırlarken diğer toplumsal kesimlerde ise bu olayın bastırılmış ya da eksik

biçimde hatırlandığı, hatta bu çalışmanın bulgularıyla da uyumlu olarak unutulmaya ve toplumsal bellekten silinmeye çalışıldığı görülmektedir. Aynı olay ait olunan gruba göre farklı kolektif bellekler üretir.

“Toplumsal hafıza kişinin ait olduğu grupla birlikte var olur ve bu grupla birlikte taşınır. Bu yüzden hafızanın somut yönünü zaman ve mekânın yanı sıra bir gruba aidiyet de ortaya koyar. Her grup belirli bir mekân ve ritmik olarak belirli ritüellerini gerçekleştirdiği zamana paralel olarak toplumsal hafızayı barındırır ve taşır” (Karaarslan, 2021, s. 66-67).

Şehir mekânının kolektif bellekle kurduğu ilişki, 6-7 Eylül olaylarının İstanbul, Ankara ve İzmir gibi şehirler; Beyoğlu, Kurtuluş ve Samatya gibi semtler üzerinden politikleşmesi anlamına gelir. Günümüzden geçmişe bu mekânlara bakıldığında mekânların unutulduğu, yaşanan şiddetin izlerinin silindiği görülür. Mekânların hedef alınması fiziksel yapıların yok edilmesi değil, toplumsal belleğin, kültürün ve kimliğin de yok edilmesidir. “Her mekân bireysel ve kolektif bir özne olan, zira her zaman bir grubun üyesi olan ve bu mekâna sahip olmaya çalışan failden önce gelir” (Lefebvre, 2014, s. 85). Mekân, failerin şiddet eylemlerinin öznesi olmaktan çok geçmişteki hatıraların ve yaşamın konumlandığı bir yerdir. Gayrimüslimlere ait evlerin ve dükkânların tahrip edilmesi, mekânlara ait belleksel anlamın yok oluşunu da ortaya koyar. Mekânın, toplumsal bellekteki işlevi ve temsilleri kırılğan ve parçalıdır. Bellek, mekânla anlam kazanır ve geçmiş mekânlar aracılığıyla hatırlanır ya da bastırılır.

Travma, kişilerin ya da toplumların sarsıcı, korkutucu ve tehdit edici olaylar karşısında yaşadıkları ruhsal kırılmaların yarattığı deneyime verilen isimdir. Kolektif travmalar; savaşlar, göçler, sürgünler ve katliamlar sonucu bir topluluğun ya da grubun ortak kayıp duygusunun anlam bulmasıdır. Ron Eyerman, bir yaranın ya da kişilerin şiddetli duygusal acıyla karşılaşmasını içeren psikolojik veya fiziksel travmanın tersine, kültürel travmanın, belli bir uyum içerisinde olan bir grup insanı derinden etkileyen, dramatik bir anlam kaybı ve kimlik yitimi olarak sosyal dokuda bir yarılma meydana getirdiğini söyler (2002, s. 2). Bu bağlamda travmanın topluluktaki herkes tarafından hissedilmiş ya da doğrudan tamamı tarafından yaşanmış olması gerekmez. Hatırlama, unutma ve sessizlik ekseninde travmatik geçmiş parçalı ve çelişkili biçimde aktarılır.

Travmalar, topluma büyük oranda rahatsızlık veren hatıralarla yüzleşilmesi beklenen sarsıcı olaylardır. Toplumsal bellek, travmalarla yüzleşmek yerine onları inkâr edip sorumluluğu bir başkasına yükleme arzusunda bulunur. Bu yüzden sessizlik, travmanın eksikliğini değil, onun dile getirilemeyeşini ifade eder. Kolektif bellek travmayı sadece yok sayarak, sessizlik kurarak değil, dönüştürüp şekillendirerek de varlığını sürdürür.

6-7 Eylül olaylarının travmatik oluşu Rumların, Ermenilerin ve Yahudilerin gördükleri fiziksel yıkımla sınırlı değildir. Olaylardan sonra yaşanan göçler ve gündelik hayatın bozulması kolektif bir travmadır. Kamusal alanda bu durum çoğu zaman “unutma” ve “unutulma” olarak ifade edilse de yaşananları sessizlik kavramıyla açıklamak daha doğrudur. “Kamusal alan kısmen, söylenemeyen ve gösterilemeyen tarafından oluşturulur” (Butler, 2024, s. 17). Mağdurlar açısından sessizlik yaşananların verdiği duygusal bir yıkım iken failerin sessizliği sorumluluk almaktan kaçınmaktır. Resmî tarih anlatılarında yer almayan olaylar bu sessizliğin bir sonucudur. Bu sessizliğin kırılması, öncelikle sözlü tarih çalışmalarıyla ardından bellek araştırmaları ve belgesel üretimleri aracılığıyla gerçekleşmektedir. Travmaların kamusal alana taşınmasında görülür ve konuşulur olmasında edebî metinlerin rolü büyüktür. Edebiyat, bastırılmış olanın açığa çıkmasını sağlayarak çoğu kez doğrudan çoğu kez da ima yoluyla travmanın temsiline imkân sağlar. 6-7 Eylül olaylarının arkasında bıraktığı yıkımlardan doğan duygulara yer verilerek mağdurların deneyimleri görünürleşir. Sessizliğin karşısında

duran edebî metinler bağırان bir yerden değil, “yüzleşmeci” ve “hatırlamacı” işlevlerle ortaya çıkar.

3. Türk Romanında 6-7 Eylül Olayları ve 2000 Sonrası Temsiller

2000’li yıllarda bellek çalışmalarının artış göstermesiyle tarihte yaşananlar yeniden gözden geçirilir ve mağdurlar sessizliklerini bozmaya başlar. Geçmişî hatırlama ihtiyacının doğması, uzun yıllar devam eden suskunluğun kırılmasına ve kamusal yasın tutulmaya başlamasına imkân tanır. Arşivler, belgeler ve belgesellerle ortaya konan travmatik deneyimler, edebiyat yoluyla da kültürel belleğe dâhil edilir. Edebî metinler, politik amaç gütmeyen toplumsal belleği yeniden kurarak resmî tarihin dışında kalan belleklere derinlik kazandırır. Türk romanı, 6-7 Eylül olaylarını bireysel hikâyeler üzerinden anlatarak bu sürece tanıklık etmiş insanların acılarını ve kayıplarını hatırlatır. Yasın tutulmasına ve geçmişle hesaplaşmanın mümkün olabileceğine fırsat sunan roman, bireysel ve kolektif acıların açığa çıkmasını ister. Estetik tercihlerle, etik bir hatırlatma yapan Türk romanında, özellikle geride kalan azınlık kesimlerin aidiyet duyguları ve öfkeleri merkeze alınır. Yazarlar, travmatik deneyimlerin bilgisini aktarmakla kalmaz, okuyucuya onun duygusunu da yaşatmak ister. Böylece okur, bastırılmış olan acıyı tanıyarak empati kurmaya çalışır.

Edebiyatta 6-7 Eylül olaylarının nasıl temsil edildiği, kimlerin perspektifinden merkeze alındığı, şiddet ve travmanın kişisel ve kolektif iz düşümleri ortaya konur. Türk romanı, toplumsal değişimleri ve krizleri gündelik yaşam üzerinden anlatırken karakterlerin geçmişte yaşadığı acılara, sürgünlere ve kayıplara bakış atma eğiliminden kaçınmaz. Çeşitli dinî ve etnik gruplar arasındaki ilişkilerin bozulması, kardeşçe yaşama düşüncesinin kırıldığı çok kültürlü ve çok renkli şehir yaşamının sekteye uğraması, romanların doğrudan ya da dolaylı temas ettiği mevzulardır. Sacit Ayhan, *Türk Romanında Azınlıklar (1872-190)* başlıklı doktora tezinde, Müslümanlarla azınlıklar arasında siyasi sorunların bulunmadığı ya da azınlıkların henüz Türk aydını tarafından devlet için bir sorun olarak görülmediği dönemde, onlara yönelik bakışın olumsuz olmadığını söyler (2008, s. 317). Ömer Solak ise *Romanda Öteki/Ötekinin Romanı [Osmanlı Romanında Yabancılar ve Azınlıklar (1856-1914)]* isimli çalışmasında, azınlıkların giderek ötekileştirildiğine dikkat çekerek bu durumun kolektif bellekte olumludan olumsuza doğru bir hâl aldığı sonucuna ulaşır (2008, s. 415). Gayrimüslim karakterlerin belli biçimde anlatılmaları, Türkiye’de azınlık olmanın kırılmasını gösterir. Naim Atabağsoy, *Türk Romanında Gayrimüslime Bakış (1900-1960)* isimli doktora tezinde, gayrimüslimler ekseninde egemen söylemin ve yürütülen politikaların ortaya koyduğu söylem ve pratiklere edebiyatın ne şekilde tepki verdiğini araştırır (2015, s. 12). Tezinde romanlar aracılığıyla Türk siyasi tarihine yönelik bir yaklaşımda bulunulmasının söz konusu olmadığını söyler. Yahya Aydın ise *Milliyetçilik ve Yazın Bağlamında Türk Romanında (1950-1980) Gayrimüslim Azınlıklar* başlıklı makalesinde gayrimüslimlere karşı olumsuz bakışın ağırlıkta olduğunu tespit ederek yazarların dünya görüşlerinin ve sahip oldukları ideolojilerinin bu durumu etkilediğini belirtir (2016, s. 55).

Soner Akpınar’ın 2022 yılında yayımlanan *Çağdaş Türk Romanında 6-7 Eylül Olayları: Rumlar Etnisite ve Kimlik* isimli çalışması, 1955 senesinin üzerinden yaklaşık kırk yıl geçtikten sonraki romanları ele almasıyla sadece 6-7 Eylül olaylarını değil, Türk-Rum ilişkilerine odaklanmasıyla da alanın önemli çalışmalarından biridir. Politik olayların romanlara konu olması genellikle olayların üzerinden belirli bir zaman diliminin geçmesiyle mümkündür. Bu sayede yazarlar tarafından olaylara yaklaşımın daha objektif olması söz konusudur. “Türk romancısı uzun süre konu dağarcığının içine 6-7 Eylül meselesini almamıştır. Bunun siyasi, ideolojik, sosyolojik ya da estetik pek çok nedeni olabilir. Yine de tek ve güçlü bir etken bulmak gerekirse olayların üzerinden geçen zaman

öne çıkabilir” (Akpınar, 2022, s. 108). 2000’li yıllara gelindiğinde söz konusu mesafenin belirgin biçimde açıldığı ve bu süreçte özellikle azınlıkların kolektif belleğine yönelik bir farkındalığın dikkat çekmeye başladığı görülmektedir. Türk romanı üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde 6-7 Eylül olayları ve azınlık deneyimleri bağlamında ele alınan eserlerin 2000 öncesinde yayımlananlarla sınırlı kaldığı dikkat çekmektedir. Böylelikle bu çalışma, 2000 sonrası Türk romanında yas, travma ve acının görünür kılınma biçimlerine odaklanarak tematik ve dönemsel açıdan literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

2000 sonrası Türk romanı, uzun zaman sonra kamusal alanda sınırlı bir şekilde konuşulan ya da hiç konuşulmayan meselelere dikkat çekmeye başlar. 1915 Ermeni tehciri, 1938 Dersim olayları, 12 Eylül 1980 darbesi ve buna benzer kolektif bellekte derin izler bırakan birçok olay tarihselliğiyle değil, bireysel hikâyeler, tanıklıklar ve aile içi aktarımlarla görünür olmaya başlar. Bundan dolayı bahsi geçen dönemleri doğrudan yaşamış karakterler üzerinden bir anlatım gerçekleşir. “Hatırlama” pratiğinin görünür olmasıyla “bellek”, “yas” ve “kayıp” temaları edebiyat ve bellek araştırmalarında merkezi bir önem taşır. 2000’ler dönemi itibarıyla mağdurun belleğini önemseyen ve anlatarak yüzleşmeyi sağlayan sorgulayıcı bir tarih bilinciyle hareket eder. 2000 sonrası Türk romanında 6-7 Eylül olayları, gayrimüslim karakterlerin aidiyet hislerinin zedelenmesi ve sessizliklerle örülü travmalarının gündeme gelmesiyle dikkat çeker. Uzun yıllar boyu kamusal alanda sınırlı bir şekilde tartışılan hatırlama, unutmama, travma ve suskunluk gibi kavramlar kurgusal fakat sahici bir yerden anlatılmaya başlanır. “(S)uskunluk politikası toplumun olgun yasının yararlı bir sonucu değil, büyük ölçüde bilinçli bir tercihti” (Sancar, 2021, s. 183). Eksilen hayatlar ve sessizleşen sokaklar, karakterlerin hatırlamak istemedikleri bir geçmişle aktarılır. Bu bağlamda *İstanbulullar, Bir Deliler Evinin Yalan Yanlış Anlatılan Kısa Tarihi, Beyoğlu’nun En Güzel Abisi, Beyoğlu Rapsodisi, Pazarın Yalnızları-Beyoğlu* ve *Serenad* isimli altı Türk romanı, 6-7 Eylül olaylarının roman kişilerinin dünyasında nasıl anlamlandırıldığını gündelik yaşam ve mekân deneyimleriyle aktarır. Bu romanların ortak özelliği resmi anlatıdan farklı olarak azınlık kesimin seslerinin duyulması ve travmalarının görünür olmasıdır. Romanların doğrudan işlediği mesele 6-7 Eylül olayları olmasa da anlatı odağının, yazarlar tarafından azınlıkların deneyimlerini görünür kılmaya yönelik bir çabaya dönüştüğü görülmektedir. Soner Akpınar’ın 2000 öncesi 6-7 Eylül’ü konu alan romanlarla ilgili tespiti onların benzer kurgulara sahip olması üzerinedir.

“Hepsinde de başlangıç düzeyinde, etnik unsurların mutluluk içinde yaşadığını görürüz. Roman mekânları da bu yüzden hiç değişmeden Beyoğlu, İzmir, Foça vb. çok kültürlü yaşamla özdeşleşmiş yerlerdir. Düzendeki kırılmayı yaratırsa toplumsal bünyeye dışarıdan dâhil kişilerin getirdiği, kimlik ve farklılıkları açığa çıkaran milliyetçilik gibi değerlerdir” (2022, s. 108).

2000 sonrası Türk romanlarında ise “birlik” fikrinden ziyade doğrudan bir kopuştan söz edilir. Gayrimüslim kesimin evlerini ve dükkânlarını bırakıp zorunlu bir şekilde göç etmeleri, çektiği acılar eşliğinde sitemkâr bir biçimde dile getirilir. Onların Türklerle paylaşılan geçmişlerine dair mutlu anıları olsa da romanların genelinde daha çok yüzleşmeci ve hesaplaşmacı söylemleri öne çıkmaktadır. Olayları anlatmak yerine hissettiklerini dile getirirler. Bellekte yer edinen kırılma, kuşaklar arası aktarımla görünür bir hâle bürünür.

Buket Uzuner’in 2007 yılında yayımlanan *İstanbulullar’ı*, Atatürk Havalimanı’nda dış hatlarda çıkan dijital bir arızayla başlar. Farklı sınıflardan, dinlerden, kimliklerden ve mesleklerden kişilerin bir araya geldiği havalimanında her karakterin bir hikâyesi vardır. Başkarakter Belgin’in eski eşi Mehmet Emin Entek’in büyük dedesi, 6-7 Eylül olaylarından sonra İstanbul’u terk etmek zorunda kalan gayrimüslim esnafın mallarına el koyarak birçok dükkân satın alır. Onun zengin ve ENTEK markasının sahibi olmasının

sebebi gayrimüslimlerden aldığı mallardır. 6-7 Eylül olaylarının yol açtığı şiddet ortamı sonrasında azınlıklara karşı bir mülksüzleştirme olarak da devam eder. Mallara bilinçli ve planlı şekilde el konulması komşuluk ilişkileri üzerinden anlatılır. Toplumun bu suça ortak olması kolektif bellekte gizlenen bu olayın başka bir yönünü açığa çıkarır. Yaşanan mağduriyetin öznelereinden biri Belgin'in hocası Profesör Seferis'in halası Eleni'dir. Eleni hala, dışlanmış olmanın yaşattığı kırgınlık durumunu kendilerine isnat edilen suçları inkâr ederek dile getirir.

“Sen unuttun galiba o kara günleri. Neler yapmıştır bize Türkler, yoksa hatırdan çıkmıştır senin? Evet, o zaman daha küçüktün, on yaşında var mıydın? Ama bilirsin işte o kara 6-7 Eylül vandallığını? Güya Rumlar, Atatürk'ün Selanik'teki evini bombalamıştır diye saldırmışlardır evlerimize, kiliselerimize, dükkânlarımıza, tavernalarımıza, yıkıp yakmışlardır malımızı mülkümüzü be!” (Uzuner, 2024, s. 100-101).

Eleni hala, kendisini İstanbul'a ait hissetmediği için Profesör Seferis'i de Atina'ya çağırır. İstanbul'un kendilerine vatan olmadığını, onlardaki derin yaraları açan yer olduğunu düşünür. Yeğenin yaşı küçük olsa bile tüm yaşananları bilmesi gerektiğini söyler. Travmatik belleğin kuşaklar arası devredilmesi, bu olayları doğrudan yaşamayan kişilere de bir bellek kurma görevi yükler. İlk kez Marianne Hirsch tarafından kullanılan “postbellek”, travmaların ikinci ya da üçüncü kuşaklardan dinlenerek öğrenilmesidir. Yahudi soykırımını yaşamayan kişilerin, yakınlarının anlattıklarıyla kayıpları ve acıları içselleştirmesi bu kavramın doğmasına sebep olur. Hirsch (1992, s. 18), Art isimli bir çocuğun toplama kamplarını ve giydiği üniformaları hatırlamadığını fakat bu hatıraların ebeveynlerinin anlattıkları aracılığıyla onlara ulaştığını söyler. Bu yüzden onun yaşadığı deneyimi post-bellek olarak adlandırmak mümkündür. Profesör Seferis'in bireysel tanıklıktan çok kuşaklar arası tanıklık etmesi istenir. Geçmişle eleştirel bir şekilde bağ kurularak yeni ihlallere karşı tedbir almak, travmaları bireysel anı olmaktan çıkarıp aşılabilir bir hâle getirir.

Eleni halanın kullandığı öfkeli ve suçlayıcı dil, travma anlatılarında özellikle mağdurların kullanımıyla dikkat çeker. Onun isyanında sürgün, yağmalama ve kayıplar geçmiş zamanda değil de şimdi de yaşanıyor gibidir. Seneler geçmesine rağmen öfkenin taze kalması, kayıp hissinin ve yasin henüz tamamlanamadığını gösterir. “Ama bilirsin işte” cümlesi, herkesin bilip ama kimsenin konuşmadığı sessizliğin ve belirsizliğin ifadesidir. Romanda Türklerin, doğrudan fail olarak görülmesi “biz-onlar” ayrımıyla anlatılmak istenir. Bu ayrım yıkılan mekânlar sayılırken kiliselerden bahsedilmesinden de anlaşılır. Binalarla birlikte hatıralar ve yaşam tarzları da yıkılmaktadır. Uzuner, romanında kimlik ve etnisite üzerinden birçok olaydan bahsederken mağduru bir mecburiyet hâliyle konuşturmak ister. Atatürk'ün evinin Rumlar tarafından bombalanması haberinin yalan olduğunu söyleyen ve suçlamaları kabul etmeyen Eleni hala, resmî anlatıya karşı olan suskunluğunu bozmak ister. Yazar, olaylara nötr ve tarafsız bakmak yerine, görünmezliği kırarak okuru rahatsız etmek ister ve yarayı topluma açar. Eleni halanın sesi gecikmiş ve uzun süre bastırılmış bir tonla görünürlüğü arzular. Romanın derdi 6-7 Eylül 1955'te neler yaşandığını anlatmak değil, nelerin hissedildiğini travmatik bir duygu hâliyle aktarmaktır.

Ayfer Tunç'un 2009 yılında yayımlanan *Bir Deliler Evinin Yalan Yanlış Anlatılan Kısa Tarihi*, çeşitli olay ve karakterlerin bulunduğu katmanlı bir romandır. 1876 Sultan Abdülaziz'in katledilmesinden, 1999 Marmara Depremi'ne kadar geçen süre zarfındaki politik, ekonomik ve sosyal konuların anlatıldığı bu romanda Varlık Vergisi ve 6-7 Eylül olaylarına Yahudi bir aile üzerinden dikkat çekilir. Sefarad Yahudi'si Rıfat Mustaki, Varlık Vergisi'ni ödeyemeyen ve o dönemin koşullarından faydalanan yoğurtçu arkadaşı Hulki'nin ihanetine uğrayan bundan dolayı da Hayfa'ya göç eden bir karakterdir. Vergi

miktarının yüksek olması ve bu paranın kısa sürede bulunamaması gayrimüslim eşrafın özellikle zorlanmasına yol açar.

“Adına Varlık Vergisi denen bu vahim ve adaletsiz vergiden vazgeçileceğine, yanlıştan kesinlikle dönüleceğine inandığı için tedbir almamış, son ana kadar beklemişti. Ama son gün gelip çatınca acilen bir çözüm bulması gerekti. Ya Aşkale’ye demiryolu inşaatında çalışmaya gidecek ya da n’apıp yapıp borcunu ödeyecekti” (Tunç, 2024, s. 24).

Vergiyi ödemeyenler için en bilineni Aşkale (Erzurum) kampıdır. Orada hastalara ve yaşlılara ağır işler yaptırılır, çalışma koşullarından dolayı ise birçok ölüm yaşanır. Bu kampların, borçlara karşılık çözüm odaklı bir işlevi olması yerine cezai yaptırımını vardır. Bu gibi problemlerden etkilenen bir diğer aile ise Rum Totaki beydir. Totaki bey, öldükten sonra küçük çocuğu Stavro hariç, diğer dört çocuğu ülkelerini terk etmek zorunda kalır. Stavro yaşananlara doğrudan tanıklık etmediği için onunla aynı kimliği taşıyan kardeşlerinin acılarını anlayamaz. Burada postbelleğin sınırlı bir şekilde aktif olduğunu söylemek mümkündür. “6-7 Eylül Olayları’ndan sonra, beş çocuğundan bir tek Stavro Türkiye’de kalmış, diğerleri Atina’ya yerleşmişti. Çocukların orada gördükleri Türkiyeli göçmen muamelesinden kurtulmaları için bir kuşağın ölmesi gerekti” (Tunç, 2024, s. 465). Olaylar nedeniyle yaşanan travma hem mekânsal hem de düşünsel anlamda yerinden edilmişlik/sürgün psikolojisi yaratır. Bu duyguların ağırlığı aşılamadığı için de kuşaktan kuşağa aktarılır.

Ahmet Ümit’in 2003 yılında yayımlanan *Beyoğlu Rapsodisi*, anlatıcı Selim ve arkadaşları Kenan ve Nihat’ın hayatlarına odaklanan bir romandır. Romanın mekânı doğrudan Beyoğlu olduğu için yazar, 6-7 Eylül olaylarından sonra Beyoğlu’nun ayakta kalmak için verdiği mücadeleye ve değişime dikkat çeker. Eski adıyla Pera olan Beyoğlu, Osmanlı’dan Cumhuriyet’in ilk zamanlarına İstanbul’un en işlek, en canlı ve en Avrupai semtlerinden biridir. Tiyatroların, sinemaların, pastanelerin ve tarihî yapıların bolluğu bu yer modernleşmenin ilk yüzlerindedir.

“Osmanlı’nın, sahip olduğu kitlenin nitelikleri açısından Batı ile yoğun ve güçlü irtibatı olan Beyoğlu/Pera, Batılılaşan Türkiye’nin merkezi ve modeli olmuştur. Özellikle tutum ve davranışlarda, görünüm ve yaşayış tarzlarında gerçekleştirenler, topyekûn batılılaşma durumunda nasıl bir birey ve toplum olacağını erken görünümü niteliğini ortaya koymuştur” (Vatandaş ve diğerleri, 2023, s. 464).

Bu anlamda Türkiye’nin yakın dönemdeki Batılılaşma olgusuna Beyoğlu üzerinden bakmak mümkündür. Arkan’a göre; Beyoğlu kendisine Avrupalı devlet sıfatı kazandırmak isteyen Osmanlı Devleti’nin Batı’ya açılan kapısı olur. Tanzimat ile başlayan Batılılaşmanın ilk ve en önemli etkilerinin görüldüğü yer Beyoğlu’dur (1993, s. 162-164). Ali Şükrü Çoruk ise Beyoğlu’nun bir mekân olmanın ötesinde bir anlayışın temsilcisi olduğunu söyler (1993, s. 1). Kolektif ve kültürel belleğin temsilcisi olan Beyoğlu çok dilli, çok kültürlü, çok sesli yapısından dolayı Müslümanların, Rumların, Ermenilerin ve Yahudilerin uzun süre birlikte yaşadıkları bir yerdir. 6-7 Eylül olaylarından sonra Beyoğlu’nun değişimi İstanbul için bir kırılma noktasıdır. Yaşanan göçler sonucunda çok kültürlü yapının bozulmasıyla mekânların ruhunu kaybetmesi, semtin belleğinin büyük ölçüde silindiğinin göstergesidir. Beyoğlu’nun yakından tanıklık ettiği bu çürüme, Ümit’in kaleminden geride kalanlar için travmatik bir yıkım olarak anlatılır.

“Pera 6-7 Eylül olaylarından sonra ruhunu kaybetti. Bir zamanlar bu toprakların sahibi olan gayrimüslimlerin tecavüze uğramaları, mallarının alçakça yağmalanması, bu insanların bir anlamda göçe zorlanmaları, Beyoğlu’nda yaşanan bugünkü çürümenin, çirkinliğin gerçek nedenidir. Hani, bir zamanlar insanların en güzel giysilerini giyerek çıktığı özlemle, kederle, yüreğimiz burkularak bahsettiğimiz Pera, o tarihten itibaren yok olmaya başladı” (Ümit, 2024, s. 373).

Beyoğlu'nun gündelik yaşam tarzını taşıyan insanların değişmesiyle semt de değişir. Beyoğlu kaybettiği değerlerle birlikte yavaş yavaş kendi değerini de kaybeder. Yaşananlarla ilgili uzun süre sessizlik kol gezdiği için Beyoğlu'nun kaybettiklerinin yası tutulmadan geçiştirilir. Beyoğlu, geçmişin hayaletlerini taşıyan kayıp bir mekândır.

Ahmet Ümit'in 2013 yılında yayımlanan *Beyoğlu'nun En Güzel Abisi*, Nevzat Başkomiser'in, Beyoğlu'nun Tarlabası semtinde işlenen Engin Akça cinayetini çözmesi üzerine kuruludur. Romanın büyük bölümü Beyoğlu'nda geçtiği için oradaki kozmopolit yapıya ve 6-7 Eylül olaylarına değinilmeden geçilmez. Nevzat Başkomiser'in sevgilisi Evgenia'nın yengesi Fofu, 1955'te yaşadığı topraklardan göç ettirilmek zorunda kalan bir Rum'dur. Beyoğlu'ndaki kentsel dönüşüme ise içten içe sevinerek bu durumu kendilerinin çektiği acılara bir "ah" olarak görür. Fofu'ya göre Tarlabası'nın tarihi dokusunun kaybolması, onların sürgün edilmişlerine karşı ilahî adaletin tecelli etmesidir. Bu düşünce onun yaşadığı travmayla baş etme yönteminin bir sonucudur.

"Peki bizi sürdüler, kovdular da n'oldu? Başları göğe mi erdi? Ülke büyük bir kalkınma mı yaşadı, bu şehir mamur, müreffeh mi oldu? Aksine, ne yazık ki daha beter hale geldi. Tarlabası'nın perişanlığını görüyorsun. Her türlü yoksulluk orada, yolsuzluk orada, en katmerli rezillik orada... Şehrin ortasında bir garabet. Sanki lanetlenmiş gibi canımın içi semt... Ama böyle olur işte; suçu günahı olmayan insanları yerinden yurdundan edersen varacağın yer budur. Başkalarının mutsuzluğu üzerine mutluluk kurulur mu?" (Ümit, 2013, s. 354).

Semtin değişerek ödediği bedel, Fofu'nun etik muhasebesinin karşılığıdır. Onların sessizliğini bozan şey, Tarlabası'nın yoksulluğu, yolsuzluğu ve betonlaşmasıdır. "Biz sustuk ama şehir bunun bedelini ödedi" düşüncesi, geçmişle yapılan küçük bir hesaplaşma gibidir. "(G)eçmişle hesaplaşma, suçun kuşaklar boyu kolektif bir yük olmaktan çıkarılmasını sağlayan başlıca imkândır" (Sancar, 2021, s. 145). Bu hesaplaşma hâli intikam almak olarak düşünülmemeli, adaletsizliğin kabul görmesine bir tepki olarak algılanmalıdır. Kendisinin mağdur olduğunu düşünen Fofu, adaletin gerçekleştiğini görme hakkından yararlanmak ister. "Adalete giden yol, mağdurların acılarının ve kayıplarının tanınmasından ve failerin yargılanıp cezalandırılmasından geçer" (Sancar, 2021, s. 160). Fofu, masum insanların canının yanmasından sonra onların evleri ve dükkânları üzerinde kurulan hayatların ahlaken ve vicdanen meşru olmadığını söyler.

Ahmet Ümit, *Beyoğlu'nun En Güzel Abisi*'ni Fofu gibi yaşadığı topraklardan ayrılmak zorunda kalan insanlara ithaf eder; "bu toprakları terk etmek zorunda bırakılan insanların aziz hatırasına". Ümit, romanı ne amaçla yazdığını daha en başından belirterek kolektif suskunluğun bozulmasını, yok sayılan acının tanınmasını ister. "Varlık Vergisi'yle başladı, 6-7 Eylül olaylarıyla sürdü, en son da 64'teki Kıbrıs meselesiyle kopardılar bizi toprağımızdan. Evimiz barkımız, annemizin, babamızın mezarları burada, gönlümüz burada ama biz sürgüne gittik. Temelli sürgüne..." (Ümit, 2013, s. 354). Fofu'nun ailesiyle birlikte İstanbul'dan sürgün edilmişleri sadece mekânsal bir kopuş değil, duygusal ve kimliksel de bir kopuştur. Sürgün olmak bir yerden başka bir yere gitmekten çok hatıra mekânlarına, mezarlıklara gidememek ve yaslarını tutamamak anlamına gelir. İstanbul, üzerinde hatıraları olan orada gömülen herkesin aidiyet duyduğu bir yerdir. Fofu'nun kalbi İstanbul'da kalır ve atalarının mezarları üzerinden şehre olan gönülden bağlılığını devam ettirir. Geçmiş, onun belleğinde mekânsal hisle çeşitli duyguları tanımlayan bir deneyim alanı sunar.

6-7 Eylül olaylarından yaklaşık on üç yıl sonra İstanbul'a gelen Fofu, yaşadıkları şiddetin sadece fiziksel saldırıyla sınırlı kalmadığını, cinsel istismar ve tecavüze uğrama korkularına kadar uzanan vakalar olduğunu da dile getirir.

“İnsanları öldürdüler, tecavüz ettiler, mezarlardan ölüleri çıkardılar. Bize de saldırdılar tabii. Sanki karşılarında düşman varmış gibi... Kapılarımızı kırdılar, evlerimize zorla girdiler, odalarımızı darmadağın ettiler. Bütün eşyalarımızı sokaklara saçtılar, çamaşırlarımız kaldırımları süsledi günlerce... Öyle acımasız, öyle alçakça (Ümit, 2013, s. 350).

Rum Katherina, kendisi gibi kızının başına da tecavüz olayı gelmesin diye kızıyla birlikte uyku hapı içerek ölüme gitmeyi tercih eder. Şiddetin ağır ve aşağılayıcı biçimi olan tecavüzle yaşananların sanıldığı kadar basit olmadığına gönderme yapılır. İktidarın hedefindeki şeyin sadece mülk olmadığı beden üzerinde de tahakküm kurarak onarılması mümkün olmayan bir kırılmanın yaratılması söz konusudur. Cinsel şiddetin kişisel değil, toplumsal bastırılmış bir gerçek olması edebiyat yoluyla konuşulmaya başlanır. Judith Butler, bedene bir başkası tarafından müdahalenin özerklik hakkımızı zedelediğini söyler.

“Beden ölümlülük, yaralanabilirlik, faillik belirtir: Tenimiz ve etimiz bizi başkalarının bakışına olduğu gibi dokunuşuna ve şiddetine de maruz bırakır; bedenlerimiz ise bizi bütün bunların faili ve aracı olma tehlikesine sokar. Kendi bedenlerimiz üzerinde hak sahibi olmak için mücadele etsek de, uğrunda mücadele ettiğimiz bedenler hiçbir zaman tam anlamıyla sadece bize ait değildir” (2024, s. 45).

Şiddetin bir sınırının olmaması, telafisi mümkün olmayan bir travmayla okurun vicdanına bırakılır. Ümit’in kadın bedeni üzerinden namus söylemi üretme gibi bir derdi yoktur. O, tecavüzün yarattığı utanç duygusuyla failerin insanlıktan çıkmasını anlatır.

Fofo yenge, Türk, Rum ve Ermeni’nin kardeşçe yaşayıp sonrasında kanlı günler yaşamalarını hükümetin din ve ırk temeli nefret söylemlerine bağlar. Dilek Güven, meclis tartışmalarında DP’nin siyasi elitinin gayrimüslimleri hiçbir şekilde eşit haklara sahip vatandaşlar olarak görmediğini, onları azınlık ve misafir olarak kabul ettiğini ortaya koyar (2005, s. 139). DP’nin Kıbrıs meselesiyle ilgili milliyetçi duyguları taze tutması bu saldırılar esnasındaki gecikmiş tavırları bunun bilinçli tercih olduğu tartışmalarını yaratır. DP, bu olaylardan komünistleri ve provokatörleri sorumlu tutarak kendilerine yönlendirilen suçlamaları kabul etmez. Resmî anlatı “provokasyon” derken roman bunun doğrudan hükümetin bir ihmali olduğunu söyler. Fofo yenge, DP’yi suçlayarak şiddete politik bir köken atfeder. DP’nin güvenliği sağlamayan iktidar şeklinde temsil edilmesi 6-7 Eylül olaylarına karşı bellek üretir. Yaşanan politik iklim taraflı bir şekilde aktarılır.

Mario Levi’nin 2021 yılında yayımlanan *Pazarın Yalnızları-Beyoğlu* Necmiye, Diren, Mürşit, Lamia, Fevzi ve Mary Yasmin isimli altı kişinin Beyoğlu sokaklarında, hayat hikâyelerinin ortasından gülümsemelerini anlatır. Levi, Kadıköy, Şişli ve Eminönü’nü anlattığı romanlarına göre Beyoğlu’nu daha politik ve sahip olduğu kimliksel değerlerle anlatır. Orası insanlığın hafızasında kayıpların bol olduğu, yasın hiç bitmediği ve kalbinde binlerce yarası olan bir yerdir. Levi, bu yaraları gidenlerin kendileriyle götürdüklerine inanır.

“Beyoğlu’nun kalbinde birçok hançer yarası açılmıştı. Çok derin bir yarıktı bu. Giden gidecekti. Çünkü bu yara taşınmazdı. Şehrin çok eski seslerini barındıran bu adada taşınmazdı en azından. Onlar, artık gidenler, yaralarını beraberlerinde götürmeyi tercih edenlerdi. Yaklaşık on yıl sonra sürgünlere de gelecekti sıra... Sadece yirmi kilo eşyayla on iki saat içinde şehri terk etmek zorunda bırakılan sürgünlere...” (Levi, 2021, s. 14-15).

Kent belleğine kazınmış kalıcı yaralar Beyoğlu’nun geçmiş seslerini de susturur. O sesleri taşıyan, onlarla bir anlam evreni kuran topluluklar evlerinden sürülerek mekânsal travma yaşarlar. Gidenlerin aidiyet problemleri, kalanların ise sessiz tanıklığı iki koldan duygusal tahribat yaratır. 6-7 Eylül olaylarından sonra Türkiye ve Yunanistan arasında

Kıbrıs meselesi ile yaşanan gerilimler, sonrasında 1964'te devlet kararıyla Türkiye'de yaşayan Rumların sınır dışı edilmesiyle devam eder. Romanda geçen "yaklaşık on yıl sonra" ifadesi bu süreci hatırlatır. İstanbul'daki Rumların, Kıbrıslı Rumlara destek vermesi söylentisi kamuoyunda Rumların tepkiyle karşılanmasına yol açar. Sürgün edilen Rumlara bazı şartlar koşulur. Dağlıoğlu sınır dışına çıkması tebliğ edilenlere 20 kilo valiz ve 200 Türk lirasıyla ortalama 2-15 günlük bir süre tanındığını, toplamda yaklaşık 12.500 Yunanistan pasaportlu Rum sınır dışı edilirken, en az 30 bin Türkiyeli Rum'un da göç ettiğini söyler (2018, s. 51). Bu durumun ekonomik ve toplumsal birçok olumsuz etkisi olmakla birlikte İstanbul'daki Rum varlığının büyük oranda azalmasıyla şehrin çok kültürlü yapısının zayıfladığını söylemek mümkündür.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında, Türkiye'de mal mülk üzerinden alınan, 12 Kasım 1942'de yürürlüğe giren Varlık Vergisi her ne kadar savaş yıllarındaki ekonomiyi düzene sokmak amacıyla gerekli görülse de ödeyemeyenlerin mallarına el konulması ve çalışma kamplarına gönderilmesiyle kolektif bellekte sarsıcı etkileri olan bir vergidir. Resmî olarak herkesin vermesi öngörülse de gayrimüslim vatandaşlardan çok daha ağır vergiler alınır ve çoğu göç etmek zorunda kalır. *Pazarın Yalnızları-Beyoğlu*'nda Lamia karakterinin anlatıldığı bölümde, onun çocukken İstanbul'da komşuları olan Rum kökenli Yafes amcadan söz edilir. Lamia'nın Yafes amcanın kızlarıyla kurduğu dostluk ilişkisi ve yakın bağlar onların İsrail'e göç etmeleriyle bir ayrılık hikâyesine dönüşür. Varlık Vergisi'ni ödeyemedikleri için devlet evlerine kadar her şeyi ellerinden alır. Bu yaşananlar Lamia'nın ailesinin onlara karşı mahcup ve üzgün hissetmesine sebep olur. Bu gibi dostane komşuluk ilişkilerinin olmasının yanı sıra topluma karşı ciddi bir güvensizlik hissi oluşur. Her iki ailenin çocuklarının kardeşçe aynı okullarda yan yana okuma hayalleri yok olur.

"Bu ülkenin bizi hâlâ bir yabancı gibi gördüğünü anladım. Bir yabancı gibi, anlıyor musun? Boşuna çırpınmışız. Boşuna 'Ne mutlu Türk'üm diyene' demişiz. Birileri bizi Türk gibi görmedikten sonra... Ha bak, şunu da peşinen söyleyeyim. Gittiğimiz yerde Türklüğümüzü daha çok hissedeceğiz, muhakkak hissedeceğiz biliyorum (Levi, 2021, s. 75).

Yafes amca dışlanma deneyimlerini, yaşadıkları ülkede eşit yurttaşlık fikrine sahip olmadıkları üzerinden anlatır. O, kendisini her ne kadar bu topluma ait hissetse de çoğunluğun onu kabul etmemesi, tanınma ihtiyacını gölgeler. Kendisini ait gördüğü kimlikten dışlanmanın hayal kırıklığını yaşar. Türkiye'de yaşarken Rum kimliği "normal" karşılanırsa da gittikleri başka bir ülkede "Türkiye Rumları" kimliğini daha bilinçli bir şekilde hissederler. Yafes amca, devlet ve toplum tarafından korunmadığı için üzgündür. Romanda, bir Rum'un yaşadığı duygu hâli ve kırılmalara dikkat çekilerek mağdurun belleğinden kolektif bir yüzleşme gerçekleştirilmek istenir.

Zülfü Livaneli'nin 2011 yılında yayımlanan *Serenad*'ı, Kırım Türklerinin sürgün edilmesini, Yahudi soykırımını, Mavi Alay'ı, Karadeniz'de Struma gemisinin batırılışını farklı kuşaklar üzerinden anlatan bir romandır. İstanbul Üniversitesi'nin Halkla İlişkiler bölümünde çalışan Maya Duran ve yaklaşık altmış yıl sonra İstanbul'a gelen Alman asıllı profesör Maximilian Wagner aracılığıyla toplumsal bellek yeniden inşa edilir. Maya Duran, Nazi Almanyası'nın 1933-1945 yılları arasında Yahudileri yok etmek için giriştikleri soykırıma Profesör Wagner'in komşuları Almanya'nın tepkisiz kalmasını anlayamaz. Profesör ise 6-7 Eylül olaylarını hatırlatarak Türklerin de bu kitlesel saldırılara sessiz kaldığını söyler. "Bütün Rumların mağazaları yağmalanıp, birtakım vahşi gruplar Türk ve Müslüman olmayan vatandaş avına çıkmadı mı? Bir linç günü değil miydi o da?" (Livaneli, 2020, s. 245). Yahudi soykırımında Yahudilerin, 6-7 Eylül olaylarında ise azınlıkların gördükleri zararlarla öznenin yaşadığı deneyimlerin benzerliğine dikkat çekmek isteyen profesör, Maya'nın empati kurmasını bekler. İktidarın mantığının nasıl

işlediğiyle okur yüzleştirilmeye çalışılır. “Her iktidar öldürür! Kimi daha az, kimi daha çok” (Livaneli, 2020, s. 245). Kitlesele saldırıların olduğu tüm olaylar, iktidarların toplumlari düzenleme biçimlerinin bir sonucudur. Yaşanan olaylardan sonra hâkim olan sessizlik iktidarın istediği ve toplumun da buna göre şekil aldığı bellek politikalarından biridir. Toplumun hangi olayları hatırlayacağı ve hangilerini unutacağı kolektif yüzleşmeyi ikincil plana atmasıyla ve ulusal kimliği pekiştirmesiyle iktidarların görevlerinden biridir. İktidar, baskı ve şiddet uygulamakla birlikte sonrasında oluşan sessizlik ortamının da sorumlusudur. Profesör Wagner, tüm iktidarların “öldürme” özelliği olduğunu söyleyerek Türkler ve Almanların yaşanan olaylar karşısındaki sessizlik durumunu anlatmaya çalışır.

Sonuç

Kıbrıs’taki Rumların Enosis isteği, 1950’li yıllardan itibaren Türkiye’deki milliyetçi gerilimlerin, politik ve kolektif atmosferin sertleşmesine sebep olur. Atatürk’ün Selanik’teki evinin bombalandığına dair haberlerle birlikte 6-7 Eylül olaylarının patlak vermesine kadar uzanan travmatik bir dönem başlar. Bu olaylar sadece gayrimüslimlere yönelik fiziksel şiddet, evlerinin ve dükkânlarının yağmalanması değil, aynı zamanda kent belleğinin bozulması, travmaların artması, sessizliğin başlaması ve aidiyet hissinin kaybıdır. Bu olaylar, resmî tarih ve farklı alanlardaki çeşitli bakış açılarıyla ele alınır. Türk romanında ise mağdurun belleğinden nasıl anlatıldığına dikkat çekilir. Romanlarda yerinden edilme ve yurt özlemi, Rumların, Ermenilerin ve Yahudilerin ötekileştirilmesi; azınlık olma deneyimleri, travma ve sessizlik temaları üzerinden anlatılır. Edebî metinlerin olayları ideolojik bir tartışma alanı içinde sunmak gibi bir derdi yoktur; amaç uzun yıllar devam eden suskunluğun kırılmasıdır. Romanlar, azınlık kesimin yanında duran bir bakış açısıyla, özellikle onları göç etmeye zorlayan topluma duydukları öfkeyi ön plana çıkarır. Romancı, konuşulmayı ve bastırılanı görünür kılmak için karakterlerin geçmişle yüzleşmesini ister. Bu yüzden romanlarda azınlıkların sesi duyulurken Türklerin bu olayların yaşanması ve sonraki süreçte olanlar için ne düşündüklerine yer verilmez. Mağduriyet temelli bir anlatıyla, meseleye tartışma alanı açmak kurmaca yoluyla mümkünleşir.

Geçmişle yüzleşme imkânının yaratıldığı ve çalışmaya konu olan altı Türk romanında, öteki olmanın deneyimlerine yer verilerek okurun duygusal ve ahlaki bir yerden düşünmesi istenir. Soru sorma reflekslerini çoğaltan bu metinler, nelerin yaşandığı ve kimlerin etkilendiği ile ilgili kolektif belleği yeniden üretir. Romanlarda 6-7 Eylül olaylarının, ana tema olmaktan çok yan temalar olarak anlatılması söz konusudur. Buket Uzuner’in *İstanbulullular’*nda Rum Eleni hala üzerinden öfkeli bir ruh hâliyle, İstanbul’un onların belleğinde açık bir yara gibi durulmasından, Ayfer Tunç’un *Bir Deliler Evinin Yalan Yanlış Anlatılan Kısa Tarihi’*nde Yahudi Rifat Mustaki ve Rum Totaki Bey’in Varlık Vergisi’ni ödeyemedikleri için çektikleri sıkıntılardan ve sonrasında gerçekleşen 6-7 Eylül olaylarıyla ailelerinin dağılmasından, Ahmet Ümit’in *Beyoğlu’nun En Güzel Abisi’*nde Fofu yengenin sürgün edilışinden ve adalet talebi çağrısından, yine Ahmet Ümit’in *Beyoğlu Raporisi’*nde çok dilli ve çok kültürlü Beyoğlu’nun asıl kimliğini kaybetmesinden, Mario Levi’nin *Pazarın-Yalnızları Beyoğlu’*nda Rum kökenli Yafes amcanın Türklerle olan komşuluk ilişkilerinin bozulmasından ve 1964 Rum tehcirinden, Zülfü Livaneli’nin *Serenad’*nda ise tüm kitlesele şiddet olaylarından sonra yaşanan “sessizlik” ortamının iktidarların isteği olduğundan söz edilir. Konuyla ilgili içerik analizi yapılan bu romanlarda mağdurun belleğine dikkat çekilerek politik hırs, sermaye/ekonomik çıkar ve travmanın aktarımı gibi durumlar önem arz eder. Türk romanı, uzun yıllar boyu açıkça söz edilmeyen meselelere kurgusal karakterler üzerinden bakar. Edebî metinler aracılığıyla resmî tarihin dışında kalan hikâyelere travma, sessizlik ve utanç bağlamında eleştirel düşünme imkânı sunulur.

Kaynakça

- Akpınar, S. (2022). *Çağdaş Türk romanında 6-7 Eylül olayları: Rumlar etnisite ve kimlik*. İstanbul: Günce Yayınları.
- Arkan, Ö. (1993). *Beyoğlu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Armaoğlu, F. (1963). *Kıbrıs Meselesi 1954-1959, Türk hükümeti ve kamuoyunun davranışları (karşılaştırmalı inceleme)*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Atabağsoy, N. (2015). *Türk romanında gayrimüslime bakış (1900-1960)*. [Doktora Tezi]. İstanbul: İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi.
- Aydın, Y. (2016). Milliyetçilik ve yazın bağlamında Türk romanında (1950-1980) gayrimüslim azınlıklar. *Turkish Studies*, 11(10), 31-58.
- Ayhan, S. (2008). *Türk romanında azınlıklar (1872-1950)*. [Doktora Tezi]. Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Babaoğlu, R. (2018). Türkiye'nin Kıbrıs politikasının evriminde bir dönüm noktası: Londra Konferansı (29 Ağustos-6 Eylül 1955). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 18(36), 323-347.
- Butler, J. (2024). *Kırılğan hayat: yasin ve şiddetin gücü*. B. Ertür (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Çoruk, A. Ş. (1993). *Cumhuriyet devri Türk romanında Beyoğlu*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Eyerman, R. (2002). *Cultural trauma*, ABD: Cambridge University Press.
- Fahri Çoker Arşivi (2005). *6/7 Eylül olayları fotoğraflar-belgeler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Gökçal, O. (2006). *6/7 Eylül olayları ve Türk basını*. [Doktora Tezi]. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Güven, D. (2005). *Cumhuriyeti dönemi azınlık politikaları ve stratejileri bağlamında 6-7 Eylül olayları*. B. Şahin (Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Halbwachs, M. (2023). *Kolektif hafıza*. Z. Karagöz (Çev.). İstanbul: Pinhan Yayınları.
- Hirsch, M. (1992). *Family Pictures: Maus, Mourning, and Post-Memory*. Wayne State University Press.
- Karaarslan, F. (2021). *Toplumsal hafıza: hatırlamanın ve unutmamanın sosyolojisi*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Karayuluk, H. (2018). 6/7 Eylül olaylarının neden ve sonuç ilişkisi içerisinde değerlendirilmesi. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 36-50.
- Kartal Güngör, T. (2023). *Çağdaş Fransız edebiyatında bellek*. İstanbul: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın üretimi*. I. Ergüden, (Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Levi, M. (2021a). *Pazarın yalnızları-beyoğlu*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Livaneli, Z. (2020). *Serenad*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Sancar, M. (2021). *Geçmişle hesaplaşma: unutma kültüründen hatırlama kültürüne*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Solak, Ö. (2008). *Romanda öteki/ötekinin romanı [Osmanlı romanında yabancılar ve azınlıklar (1896-1914)]*. Konya: Tablet Yayınları.

- Sönmez, S. (2015). *Filmlerle hatırlamak: toplumsal travmaların sinemada temsil edilişi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Tunç, A. (2024). *Bir deliler evinin yalan yanlış anlatılan kısa tarihi*. İstanbul: Can Yayınları.
- Uzuner, B. (2024). *İstanbulular*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Ümit, A. (2013). *Beyoğlu'nun en güzel abisi*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Ümit, A. (2024). *Beyoğlu rapsodisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Vatandaş, S. Avcı, M. G. & Vatandaş, C. (2023). Batılılaşan Türkiye'nin kadim mekânı: Beyoğlu. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(22), 447-466.
- Yellice, G. (2012). 1878'den 1931'e Kıbrıs'ta Enosis talepleri ve İngiltere'nin yaklaşımı. *Çağdaş Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 12(24), 13-26.
- Yücel, O. (2021). EOKA Terör Örgütü'nün saldırılarının Kuzey İrlanda gazetelerine yansıması 1955-1960. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8, 48-58.